

NETWERKEN VIA BRIEVEN

Paulus de netwerker

Peter Tomson

Als Paulus niet een volbloed netwerker was geweest, had hij nooit de wereldwijde werking gekregen die hij nu heeft. Er is geen beter middel om dit aspect van de joodse heidenapostel te leren kennen dan zijn brieven 'achterstevoren' te lezen: de gedeelten aan het eind die je normaal overslaat zoals groeten en dergelijke. Dit artikel wil de lezer daarin meenemen. Het heeft daarom de ongebruikelijke vorm van lange Paulus-citaten met voorafgaande toelichting.

Prof. dr. P.J. Tomson is hoogleraar Nieuw Testament en Patristiek aan de Universitaire faculteit voor protestantse godgeleerdheid te Brussel en voorzitter van het Instituut Iudaicum België.

We bestuderen vier brieven die hiervoor het meest geschikt zijn. Ze dateren, toevallig of niet, alle uit Paulus' laatste periode.

Romeinen 16

Paulus schrijft aan de kerk in Rome, waar hij nog nooit geweest is (Rom. 1:10-13), waarschijnlijk in het jaar 56 of 58. Dit is zijn meest 'netwerkende' hoofdstuk, dat wellicht dient om de weg voor zijn voorgenomen reis naar Spanje te bereiden (zie Rom. 15:24, 28). De cijfers tussen haakjes in het onderstaande verwijzen naar de verzen van de hoofdstukken; de NBV is gebruikt.

(1) Paulus schrijft vanuit Korinte: hij beveelt Febe aan, een diaken uit Kenchreeën, de havenplaats van Korinte. Wellicht per schip brengt zij de brief naar Rome. Zij moet door de gemeente aldaar gehuisvest worden en zal misschien ook weer een brief mee terug nemen.

(3) Paulus groet zijn 'medewerkers' Prisca en Aquila. Dit joods-christelijke echtpaar komt vaker voor, ook in Handelingen (1 Kor. 16:19; 2 Tim. 4:19; Hand. 18). Volgens Lucas, de auteur van Handelingen, had Paulus hen in Korinte ontmoet. Daar waren ze neergestreken vanuit Rome, omdat keizer Claudius de joden uit Rome verbannen had. Paulus had hetzelfde beroep als zij, tentenmaker (leerbewerker), en ging met hen samenwerken. Vervolgens verbleven ze in Efese (Hand. 18:19). Nu Paulus zijn brief schrijft, zijn ze terug in Rome; het verbod van Claudius verflauwde na diens dood in 54. Nog later zijn ze weer in Klein-Azië, wellicht Efese (2 Tim. 4:19).

(4-5) De 'gemeenten der niet-joden' (in Griekenland en Klein-Azië) zijn hen dankbaar, schrijft Paulus, de banden aanhalend. Omdat zij eraan meewerkten, waren het geen exclusief-heidenchristelijke gemeenten. Bij hen aan huis is een huisgemeente; hetzelfde vernemen we wanneer ze nog in Korinte wonen (1 Kor. 16:19). Het was een actief en reislustig stel. Misschien was Epenetus uit Klein-Azië ook met hun werk verbonden.

(7) Paulus groet Andronikos en Junia, mede-joden, die eerder dan hij christen werden – een zeldzame mededeling, maar op zich niet uitzonderlijk. Ze zijn 'apostelen', afgezanten. Ook afgezanten van de ene gemeente naar de andere werden 'apostelen' genoemd (2 Kor. 8:23).

(8) Nu volgen 18 namen, plus Maria (v. 6) die we

oversloegen, en over elk wordt iets persoonlijks gezegd. De brief wordt voorgelezen aan de gemeente in Rome. Daarom lijkt dit op een toespraak waarin de spreker aan het eind een rij mensen noemt met voor elk iets persoonlijks. Dit schept een sterke band. Ook twee huisgemeenten worden nog gegroet.

(21-23) Ten slotte volgen tien namen van personen die bij Paulus zijn als hij zijn brief stuurt, onder wie zijn rechterhand Timoteüs; Tertius, de schrijver, ook een christen blijkbaar; en twee notabelen: Erastus, de 'econoom' van Korinte, en Quartus.

- 1 Ik beveel onze zuster Febe bij u aan, die in dienst staat van de gemeente in Kenchreeën.
- 2 Ontvang haar in de naam van de Heer, op een wijze die bij de heiligen past. En sta haar bij wanneer ze uw hulp ergens voor nodig heeft, want ze is velen tot steun geweest, ook mij.
- 3 Groet Prisca en Aquila, mijn medewerkers in de dienst aan Christus Jezus,
- 4 die voor mij hun leven op het spel hebben gezet. Niet alleen ik ben hun dankbaar, maar ook alle gemeenten van de heidenen.
- 5 Groet ook de gemeente die bij hen in huis samenkomt. Groet mijn geliefde Epenetus, die als eerste in Asia tot het geloof in Christus is gekomen.
- 6 Groet Maria, die zich veel moeite voor u heeft getroost.
- 7 Groet Andronikus en Junia, mijn volksgenoten die met mij in de gevangenis hebben gezeten, die als apostelen veel aanzien genieten en die eerder dan ik één met Christus zijn geworden.
- 8 Groet mijn geliefde Ampliatius, die in de Heer gelooft.
- 9 Groet Urbanus, onze medewerker in de dienst aan Christus, en groet mijn geliefde Stachys.
- 10 Groet Apelles, wiens trouw aan Christus beproefd is. Groet de huisgenoten van Aristobulus.
- 11 Groet Herodion, mijn volksgenoot. Groet de huisgenoten van Narcissus die in de Heer geloven.
- 12 Groet Tryfena en Tryfosa, die zich hebben ingespannen voor de dienst aan de Heer. Groet onze geliefde Persis, ook zij heeft zich ingespannen voor de dienst aan de Heer.
- 13 Groet Rufus, die door de Heer is uitgekozen, en zijn moeder, die ook voor mij een moeder is.
- 14 Groet Asynkritis, Flegon, Hermes, Patrobas, Hermas en de broeders en zusters die bij hen samenkomen.
- 15 Groet Filologus en Julia, Nereus en zijn zuster, en Olympas en alle heiligen die bij hen samenkomen.
- 16 Groet elkaar met een heilige kus. Alle gemeenten van Christus laten u groeten. (...)
- 21 Timoteüs, mijn medewerker, laat u groeten, evenals Lucius, Jason en Sosipatrus, mijn volksgenoten.
- 22 Ook ik, Tertius, die deze brief heb opgeschreven, groet u als iemand die in de Heer met u verbonden is.
- 23 Gajus, die

Foto: Anton Sinke

mijn gastheer is en die zijn huis voor de hele gemeente openstelt, laat u groeten. Erastus, die de gelden van de stad beheert, en mijn broeder Quartus laten u groeten.

Kolossenzen 4

(7-9) Tychikus wordt ook in in 2 Tim. 4:12 en Tit 3:12 genoemd als bode, evenals in Ef. 6:21, waar net als hier gezegd wordt dat hij mondeling aanvullende informatie zal geven over Paulus. Onesimus is wellicht dezelfde als de slaaf van Filemon in de gelijknamige brief. Hij verschijnt hier als medewerker van Paulus' bode Tychikus.

(10-13) Ook Aristarchus wordt genoemd in Filemon, maar niet als gevangene, evenals Marcus, Epafras, Lucas en Demas. Epafras wordt in Filemon als 'gevangene' genoemd, maar niet hier. Uit de aanwezigheid van deze vijf personen plus Onesimus volgt dat Filemon tegelijkertijd met Kolossenzen is geschreven, en naar dezelfde plaats, Kolosse, waar Filemon woonde. De manier waarop Paulus Aristarchus, Marcus en Jezus Justus noemt, duidt erop dat er op dat moment een beweging onder joodse christenen was om zich van Paulus af te keren.

(14) Dat Lucas arts is, horen wij alleen hier. De kerkelijke traditie wijst hem aan als auteur van het evangelie en de Handelingen, waarin Paulus de hoofdrol speelt; er is geen doorslaggevend bewijs voor het tegendeel. In 2 Tim. 4:11 is hij als enige bij Paulus in Rome.

(15-17) Er gaat kennelijk ook een brief naar de gemeente van Laodicea, niet ver van Kolosse, en de beide gemeenten moeten hun brieven wederzijds

laten voorlezen. De brief aan Laodicea is niet bewaard. In dit uitwisselen van brieven op gezag van de apostel kan een begin van het verzamelen van zijn correspondentie worden gezien. De latere canonisering is een bijproduct van Paulus' 'apostolisch netwerk'.

(18) Een eigenhandige groet volgt ook in Gal. 6:11; 1 Kor. 16:21; 2 Tess. 3:17. Brieven werden verder door een schrijver geschreven (zie Rom. 16:22). Paulus ondertekent als gevangene, wellicht in Rome.

- 7 Tychikus, onze geliefde broeder, onze trouwe helper en mededienaar van de Heer, zal u alles over mij vertellen.
 8 Hem stuur ik naar u toe om u over onze omstandigheden in te lichten en om u moed in te spreken, 9 samen met Onesimus, onze trouwe en geliefde broeder die een van u is; zij beiden zullen u vertellen hoe het hier gaat.
 10 Aristarchus, mijn medegevangene, Barnabas' neef Marcus (over wie u al instructies hebt gekregen: ontvang hem gastvrij wanneer hij bij u komt) 11 en Jezus Justus groeten u; zij zijn de enige Joden die met mij meewerken voor Gods koninkrijk, en ze zijn dan ook een grote troost voor me geweest. 12 Epafras, een dienaar van Christus Jezus en een van u, groet u; in al zijn gebeden strijdt hij voor u en bidt hij dat u als volmaakte mensen en met volle overtuiging zult vasthouden aan alles wat God wil.
 13 Ik kan van hem getuigen dat hij zich erg voor u inspant en ook voor de mensen in Laodicea en Hiërapolis.
 14 Ook Lucas, onze geliefde arts, en Demas groeten u.
 15 Wilt u de broeders en zusters in Laodicea groeten, en ook Nymfa en de gemeente die bij haar thuis samenkomen? 16 Wanneer deze brief bij u is voorgelezen, moet u ervoor zorgen dat hij ook in de gemeente van Laodicea

wordt voorgelezen, en dat u de brief aan hen te lezen krijgt. 17 En zeg tegen Archippus: 'Let erop dat u de taak die u van de Heer hebt ontvangen, ook vervult.'

18 Een eigenhandig geschreven groet van mij, Paulus. Denk aan mijn boeien! Genade zij met u.

Filemon

Deze persoonlijke brief wordt tegelijk met de brief aan Kolosse gestuurd (zie bij Kol. 4:10-13), dus ook met Tychikus als bode. Filemon en zijn echtgenote Apfia zijn belangrijke mensen ter plaatse.

(21) Het verzoek behelst de 'emancipatie' (officiële vrijlating) van Filemons slaaf Onesimus, die inmiddels christen is geworden. Paulus vraagt daar indirect, maar op niet mis te verstane wijze om. Bovendien stuurt hij de groeten van vijf broeders (v. 23) en maakt het een zaak van de gemeenschap – manipulatie voor de goede zaak.

(22) Paulus speculeert op zijn eigen vrijlating. Of die gekomen is, en hij daarna ook nog naar Spanje is gereisd zoals oude berichten willen, is onzeker. Meestal neemt men aan dat hij niet meer vrijgekomen is en enige tijd na deze brieven onder Nero is geëxecuteerd.

(23) Over de vijf 'medewerkers' van Paulus zie boven bij Kol. 4:10-13. Marcus is de neef van Barnabas, Paulus' oudere medewerker en lid van de gemeente in Jeruzalem (Hand. 4:36); Marcus wordt ook genoemd in Handelingen (15:37) en was volgens de traditie de tolk van Petrus (vgl. 1 Petr. 5:13). Hier functioneert hij in het netwerk van Paulus.

21 Ik heb u geschreven in het volste vertrouwen dat u mijn verzoek zult inwilligen, ik weet dat u zelfs meer zult doen dan dat. 22 Ten slotte: maak voor mij een kamer in orde, want ik heb goede hoop dat ik dankzij de gebeden van u allen aan u teruggegeven word.

23 Epafras, die samen met mij omwille van Christus Jezus gevangen zit, laat u groeten, 24 evenals mijn medewerkers Marcus, Aristarchus, Demas en Lucas.

2 Timoteüs 1 en 4

Als 2 Timoteüs inderdaad van Paulus is (zie daarover R.M. Grant), is het een aangrijpend document. Paulus zit gevangen, in Rome (1:17), en wordt nu berecht (4:16). Het is de laatste brief voor zijn terechtstelling waartoe hij zelf de opdracht heeft voltooid. Timoteüs moet zich op dat moment in Klein Azië bevinden (Efeze? zie 4:13, 19). Na Romeinen is dit Paulus' meest 'netwerkende' brief, misschien omdat zijn situatie zo precair is.

(1:2-5) Volgens Hand. 16:1-3 had Paulus Timoteüs als jonge man in Klein-Azië 'ontdekt'. Omdat hij een joodse moeder had en uit respect voor de wet, liet Paulus hem besnijden. Zijn moeder en grootmoeder worden alleen hier met naam genoemd. Hij werd Paulus' belangrijkste medewerker en is mede-afzender van zes brieven.

(15-18) De politieke situatie begin jaren 60 maakte het blijkbaar riskant, zich met een gevangene als Paulus te associëren. Onesiforus had ongewone burgermoed en zocht hem zelfs in Rome op. Ook Prisca en Aquila, weer in Efeze kennelijk (4:19), zijn Paulus trouw, dus 'allen in Klein-Azië' geeft eerder Paulus' gemoedstoestand weer. De 'boeken, vooral die van perkament' zijn stille getuigen van zijn dramatische situatie.

(4:21) Timoteüs moet 'voor de winter' naar Rome komen, want dat is een slechte tijd voor de zeereis (Hand. 27!).

1:2 Aan Timoteüs, mijn geliefd kind. (...) 3 Telkens als ik je in mijn gebeden noem, elke dag en elke nacht, dank ik God, die ik net als mijn voorouders met een zuiver geweten dien. (...) 5 Ik denk vaak aan het oprechte geloof dat je grootmoeder Lois en je moeder Eunike hadden en dat – daarvan ben ik overtuigd – jij nu ook hebt.

15 Zoals je weet heeft iedereen in Asia zich van mij afgekeerd, ook Fygelus en Hermogenes. 16 Moge de Heer zich ontfermen over de huisgenoten van Onesiforus, want hij heeft mij vaak opgemonderd en zich niet voor mijn gevangenschap geschaamd. 17 Toen hij in Rome kwam, is hij meteen naar me op zoek gegaan, en hij heeft me ook gevonden. 18 Moge de Heer zich op de grote dag over hem ontfermen. En welke diensten hij in Efeze verleend heeft, weet je zelf het beste.

4:6 (Ik word) als een offer uitgegoten, het moment waarop ik heenga nadert. (...)

9 Kom snel naar me toe, 10 want Demas heeft me verlaten; hij heeft deze wereld lief gekregen en is naar Tessalonica vertrokken. Crescens is naar Galatië gegaan, Titus naar Dalmatië. 11 Alleen Lucas is bij me gebleven. Haal Marcus op en neem hem met je mee, want hij kan mij goede diensten bewijzen. 12 Tychikus heb ik naar Efeze gestuurd. 13 Als je komt, neem dan de mantel mee die ik in Troas bij Karpus heb laten liggen, en ook de boeken, vooral die van perkament. 14 Alexander, de kopersmid, heeft mij veel kwaad gedaan; de Heer zal hem zijn verdiende loon geven. 15 Ook jij moet voor hem oppassen, hij heeft onze verkondiging sterk tegengewerkt. 16 Bij mijn eerste verdediging heeft niemand mij bijgestaan, ze hebben mij allemaal in de steek gelaten. Moge het hun niet worden aangerekend. (...)

19 Groet Prisca en Aquila, en de huisgenoten van Onesiforus. 20 Erastus is in Korinte gebleven, Trofimus heb ik ziek in Milete achtergelaten. 21 Probeer voor de winter te komen. Eubulus, Pudens, Linus, Claudia en alle andere broeders en zusters laten je groeten.

Het zijn waarschijnlijk de laatste woorden van Paulus die we kennen. Maar zijn netwerk ging door en zijn brieven spreken ook vandaag nog van een bewogen en geniaal mens, die zijn hart had verpand aan de boodschap van Jezus.

Literatuur

Een lijst van Paulus' medewerkers staat in het overzicht van Felix Justsj, op: <http://catholic-resources.org/Bible/Pauline—Associates.htm>. Voor de geschiedenis van Paulus' brieven verwijs ik naar Robert M. Grant, *A Historical Introduction to the New Testament*, New York, Harper & Row, 1963, ook op internet: <http://www.religion-online.org/showbook.asp?title=1116>.